

O'ZBEK TILIDA MAQOLLAR VA HIKMATLI SO'ZLAR O'RNI**Isayeva Madina Quramatovna***Jizzax viloyati, Forish tumani 16-umumta'lim maktabi ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *O'zbek tilida maqollar va hikmatli so'zlar xalq donoligining namunasi bo'lib, ularning ma'naviy merosini aks ettiradi. Ular nafaqat nutqni boyitadi, balki insonning hayotga bo'lgan qarashlarini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Maqollar va hikmatli so'zlar nasihat, tajriba, tarbiya vositasi sifatida nutqning ta'sirchanligini oshiradi hamda milliy o'ziga xoslikni namoyon etadi. Ushbu maqolada maqollar va hikmatli so'zlarning o'zbek tilidagi o'rni, ularning ijtimoiy va madaniy hayotdagi ahamiyati, ta'lim va tarbiya jarayonidagi roli yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *maqollar, hikmatli so'zlar, o'zbek tili, xalq donoligi, nutq madaniyati, ta'lim, tarbiya, milliy meros, ma'naviyat, nutqning ta'sirchanligi.*

Har bir xalqning madaniy merosi va tafakkur tarzi uning tili orqali namoyon bo'ladi. O'zbek tili esa boy leksik qatlami, iboralar va ta'sirchan ifoda vositalari bilan ajralib turadi. Shu jumladan, maqollar va hikmatli so'zlar xalq donoligining muhim tarkibiy qismi bo'lib, asrlar davomida avloddan-avlodga o'tib kelayotgan bebaho boylik hisoblanadi. Ular insoniyat hayotida to'plangan tajriba, hayotiy qoidalar va axloqiy tamoyillarni o'zida mujassam etib, nutq madaniyatining ajralmas qismiga aylangan.

Maqollar xalqning ko'p yillik kuzatuvlari va tajribalaridan kelib chiqqan qisqa, lo'nda, lekin mazmunan chuqur hikmatli iboralardir. Ular insoniyat hayotining turli jihatlarini yoritib, odob-axloq, mehnatsevarlik, halollik, adolat, do'stlik va muhabbat kabi tushunchalarni targ'ib qiladi. Hikmatli so'zlar esa odatda buyuk mutafakkirlar, shoirlar va donishmand kishilarning hayotiy tajribalaridan kelib chiqqan chuqur ma'no-mazmunga ega iboralardir. O'zbek xalqining og'zaki ijodi va yozma adabiyotida maqollar va hikmatli so'zlarning o'rni juda katta. Ular nafaqat badiiy asarlarning badiiyligini oshiradi, balki insonlar o'rtasidagi muloqotni yanada mazmunli va ta'sirchan qiladi. Ta'lim va tarbiya jarayonida maqollar va hikmatli so'zlardan foydalanish yosh avlodning dunyoqarashini shakllantirishda, ularga axloqiy qadriyatlarni singdirishda muhim rol o'ynaydi.

Maqollar va hikmatli so'zlar xalq donoligining eng muhim ko'rinishlaridan biri bo'lib, ular qisqa, lo'nda va mazmunan chuqur ifoda vositalaridir. Ular insoniyat hayotida to'plangan tajribalarni aks ettirib, og'zaki va yozma nutqni boyitadi, ta'sirchanlikni oshiradi. Maqollar xalq hayotidagi turli tajribalar asosida shakllangan va avloddan-avlodga o'tib kelayotgan iboralardir. Masalan, "Mehnat qilsang, rohat topasan", "Ilm-boylikdan afzal", "Halollik – insonning ziynati" kabi maqollar

insonning mehnatsevarlik, halollik va ilmga bo'lgan munosabatini ifodalaydi. Ular o'zbek xalqining hayotiy tajribasi va qadriyatlarini aks ettiradi.

Hikmatli so'zlar esa odatda buyuk mutafakkirlar, shoirlar va donishmand kishilarning hayotiy tajribalaridan kelib chiqqan mazmunli iboralardir. Masalan, Alisher Navoiyning "Tilga e'tibor – elga e'tibor", Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir" kabi so'zlari xalq tafakkurida chuqur iz qoldirgan. Maqollar va hikmatli so'zlar o'zbek tilida nafaqat badiiy asarlarda, balki kundalik nutqda, ta'lim jarayonida, hatto rasmiy chiqishlarda ham keng qo'llaniladi. Ularning mavjudligi tilning obrazlilik va ta'sirchanlik darajasini oshiradi, xalq tafakkurining sermazmunligini ko'rsatadi.

Maqollar va hikmatli so'zlar xalqning ma'naviy merosi, qadriyatlari va dunyoqarashining muhim qismi hisoblanadi. Ular quyidagi jihatlari bilan inson hayotida katta ahamiyatga ega: Maqollar va hikmatli so'zlar tarbiya jarayonida keng qo'llaniladi. O'zbek oilalarida, maktab va ta'lim muassasalarida bolalarga axloqiy qadriyatlarni singdirishda maqollar asosiy vositalardan biri bo'lib kelgan. Masalan: "Yaxshilik qil, daryoga tash" – Beg'araz yaxshilik qilish kerakligini targ'ib qiladi. "Ota-onani e'zozlagan elda baraka bo'ladi" – Keksalarga hurmat ko'rsatish muhim ekanligini ta'kidlaydi. "Yaxshi do'st – yarim omonat" – Do'stlikning inson hayotidagi ahamiyatini ko'rsatadi. Bu kabi maqollar bolalar va yoshlarni ezgulik, mehnatsevarlik, halollik, hurmat va hurfikrlilik ruhida tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

Til insonning fikr ifoda qilish vositasi bo'lib, maqollar va hikmatli so'zlar uning yanada boyishiga xizmat qiladi. Yaxshi nutq madaniyatiga ega insonlarning muloqoti mazmunli, obrazli va ta'sirchan bo'ladi. Maqollar og'zaki va yozma nutqning ta'sirchanligini oshirish uchun ishlatiladi. Masalan, biron masalaga dalil keltirish yoki tasdiqlash uchun "Bo'rining og'zidan chiqqan – bo'riga foyda", "Tilingni tiy, boshing omon" kabi maqollardan foydalanish mumkin. Bu esa nutqning yanada boy va tushunarli bo'lishiga xizmat qiladi.

Maqollar va hikmatli so'zlar faqatgina til va nutq madaniyatining tarkibiy qismi bo'lib qolmay, balki ijtimoiy hayotning turli sohalarida ham keng qo'llaniladi. Maqollar ta'lim jarayonida, ayniqsa, o'quvchilarga hayotiy tajribalarni yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchilar dars jarayonida ko'pincha maqollar orqali mavzuni tushuntirishadi. Masalan:

Matematika darsida – "Yetmish o'lchab, bir kes" (o'ylab ish qilish haqida).

Ona tili darsida – "Ilm – oltindan qimmat" (bilimning qadrini anglatadi).

Tarix darsida – "Tarix – millat ko'zgusi" (o'tmishni bilish muhimligini bildiradi).

O'zbek oilalarida farzand tarbiyasida maqollar muhim o'rin tutadi. Katta yoshdagilar yosh avlodga pand-nasihat qilishda ko'p hollarda maqollarni qo'llaydilar. Masalan: "Uchta joyda og'zingni tiy – ovqatlanayotganda, gapirayotganda va janjallashayotganda" – odob va sabr haqida. "Ona mehrini ustiga qo'ygan bilmas,

boshidan o'tkargan biladi" – ota-onaning qadrini tushuntiradi. Shuningdek, maqollar va hikmatli so'zlar do'stlik, vatanparvarlik, halollik, mehnatsevarlik kabi qadriyatlarni shakllantirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Davlat boshqaruvida ham maqollar va hikmatli so'zlar keng ishlatiladi. Rasmiy nutqlarda rahbarlar xalq donoligiga asoslangan iboralardan foydalanadilar. Masalan: "Yurt tinch – el osoyishta" – tinchlikning ahamiyatini ifodalaydi. "Adolat bilan ish yuritgan el obod bo'ladi" – adolatli boshqaruv zarurligini ta'kidlaydi. Bu kabi maqollar siyosiy va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Maqollar va hikmatli so'zlar o'zbek xalqining asrlar davomida to'plagan tajribasi va ma'naviy boyligini aks ettiradi. Ular inson hayotining barcha jabhalarida – ta'lim, tarbiya, ijtimoiy munosabatlar, davlat boshqaruvi va kundalik hayotda keng qo'llanilib, xalq tafakkurining donoligini ifodalaydi. Ularning o'zbek tilidagi o'rni juda katta bo'lib, nutq madaniyatini shakllantirish, axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilish, yosh avlodni tarbiyalash va ijtimoiy hayotni tartibga solishdagi ahamiyati beqiyosdir. Shu sababli, maqollar va hikmatli so'zlarni o'rganish, ularni kundalik hayotda qo'llash va keyingi avlodlarga yetkazish milliy ma'naviyatimizni saqlash va rivojlantirishning muhim shartlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Vohidov E. "O'zbek maqollari va ularning lingvistik xususiyatlari" – Toshkent: Fan, 2015.
3. Rahmonov A. "O'zbek maqollari va ularning tarbiyaviy ahamiyati" – Samarqand: Zarafshon, 2019.
4. Shukurullayev O. "O'zbek tilida iboralar va ularning qo'llanilish xususiyatlari" – Toshkent: Innovatsiya Ziyo, 2020.
5. Alisher Navoiy. "Mahbub ul-Qulub" – Toshkent: Sharq, 1998.
6. Avloni A. "Turkiy Guliston yoxud axloq" – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
7. G'afurov A. "O'zbek xalq maqollari va ularning semantik tahlili" – Buxoro: Buxoro universiteti nashriyoti, 2021.
8. To'xtasinov J. "Maqollar va hikmatli so'zlarning ta'lim va tarbiyadagi o'rni" – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
9. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. "O'zbek xalq maqollari to'plami" – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.
10. UNESCO. "Folk Proverbs and Their Role in Cultural Heritage" – Paris, 2019.